

OBLEGANA SLOVENIJA: SUBNACIONALNO OSAMOSVAJANJE IN NADNACIONALNO POVEZOVANJE

Povzetek. *V prispevku ugotavljam, da v procesu globalizacije nacionalno načelo družbene integracije ni več dominantno, temveč je zgolj eno od mnogoterih individualiziranih integracijskih sider. Integracijska sidra so opredeljena kot zgotovitve trajnejših ali spremenljivih interesnih identifikacij v omrežju raznovrstnih navezav. Z zmanjševanjem integrativne vloge nacionalne države, prepustnosti njihovih teritorialnih meja in ob manjšanju nadzorne vloge njihovih centralnih institucij v procesih nadnacionalnega povezovanja (evropeizacije, globalizacije), se povečujejo neskladja med zastarelo teritorialno strukturo in novimi oblikami omrežnih družbeno-prostorskih organiziranosti posameznikov in skupin. Na primeru mest (urbana raven) je obravnavana nerefleksivna vloga mesta Ljubljane kot kolektivnega akterja pri soočanju z izzivi povezovanja in osamosvajanja od inštitucij nacionalne države. Kot pozitivna protiutež osamosvajanja in nadnacionalne integracije je izpostavljena regija Ranstadt Holland in njena štiri mesta.*

Ključni pojmi: *integracijska sidrišča, avtonomija, povezovanje, teritorialni sistem, deteritorializacija*

Uvod

K pisanju tega prispevka sem se pripravljaj z mešanimi občutki nelagodja in vznemirjenosti. Nelagodje se je ob pripravi na pisanje najprej nanašalo na premislek o tem ali naj o "predpisani" temi pišem kar z vidika svoje specialnosti - urbano-sociološke tematike. O globalizaciji mest, prav v povezavi s slovenskimi mesti, imam sorazmerno trdno oblikovana stališča, kar dobro podlago v preteklih raziskovalnih nalogah in dosedanjem lastnem pisanju o tej problematiki. Premislek je takšen: prispevek bo objavljen v domači, slovenski reviji, zato bi si lahko privoščil "copy-paste" manevriranje, kar bi bilo za tujo, "sci-jevsko" revijo tvegano početje.

Tako usmerjeno pisanje bi mi prihranilo čas in, kar ni zanemarljivo, dramatično zmanjšalo občutek negotovosti ter nelagodja. To bi bila pragmatična odločitev, brez posebnega strokovnega tveganja, vendar z manjšim intelektualnim izzivom in z manj vznemirljivosti.

* Dr. Marjan Hočevár, docent na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

Po odločitvi za težje, a bolj izzivalno delo, za obravnavo globalizacijskih učinkov na slovensko družbo (in obratno), na splošnejši ravni, vendar še vedno z urbano-sociološkega pojasnjevalnega zornega kota, sem se soočil še z nelagodjem o konceptu pisanja. Ali naj bo prispevek, četudi za domačo revijo, zasnovan teoretsko rigorozno, v slogu klasično strukturiranega znanstvenega članka ali pa v slogu bolj sproščene analitičnega eseja. Tu sem se odločil za srednjo pot, nekje vmes med pragmatično mislijo na točke za domači izvorni znanstveni članek v Cobissu in iskreno željo urednika jubilejne številke Teorije in prakse, po uporabnosti prav za "slovenske razmere".

Uvod v uvod, ki ga še ni konec, bi nemara bolj sodil k klepetu ob kavi s katerim od kolegov na fakulteti v odmoru med predavanji. Toda obe dilemi: univerzalno/partikularno in nacionalno/globalno sta stvarni, z njima se raziskovalci sočamo takorekoč vsak dan, če (javno) priznamo ali ne. Zakaj bi sploh še pisali v domače znanstvene revije in v slovenščini, če šteje le odziv ter potrjevanje globalnega znanstvenega občinstva, ki vključuje tudi slovensko? In če že prevlada domoljubje nad kariernim pragmatizmom, kako pisati za slovenske revije?, Ali pisati drugače kot v tuje revije, bolj specifično slovensko, morda bolj uporabniško in manj splošno - tudi manj globalno?

Dilemi bi z malo domišljije, lahko v obliki glose ponazarjali droben izsek sodobnega permisivnega "življenskega trikotnika". Tvorijo ga posameznik, slovenska družba in svet. Neizogibno spremembo in nemir v predvidljivo klasično organizirano partnerstvo med Njim in Slovensko družbo seveda povzroči globalizacija. Ta v razmerje vstopi naknadno vendar silovito in v njuno zvezo kot tudi obema posamično, vnese nesluteni dinamizem z nemirom in svežino hkrati. Vsi trije ne morejo več eden brez drugega, čeravno v tej permisivni zvezi vsak vleče tudi na svojo stran in ima vsak svoj prav. Kot se sicer dogaja z življenskimi trikotniki, se tudi ta sooča z nelagodji, razpetostjo in mnogoterimi nasprotji. Njihovo medsebojno razmerje se naraščajoče zapleta, postaja večplastno, nepredvidljivo in postavlja se vprašanje: kako naprej?. V tem trikotniškem razmerju se na daljši rok zdi šibak člen slovenska družba. Nekako se ne znajde več dobro. Njega utesnjuje, obremenjuje in ovira pri lastnih ciljih. Zdi se mu nestvarna, čeprav je nanjo še (platonsko) navezan - ji pripada, ker sta skupaj že od začetka. Globalizacija pa ga, ne da bi se tega sam dobro zavedal in si priznal, omreži z neobremenjenostjo, izzivalnostjo, svežino in energijo, omogoča mu več samostojnosti in svobode, ne glede na občasna nelagodja, ki spremlja potek korenitega spreminjanja trikotniškega razmerja.

Z zgornjo, nekoliko obešenjaško glosso, seveda poenostavljeno in zgolj ilustrativno, nakazujem osnovno diskusijsko nit v tem prispevku. Integrativna in organizatorična kompetentnost slovenske nacionalne družbe v razmerah naraščajoče avtonomiziranih akterjev slabi, saj ti iščejo drugačne načine povezav ter identifikacij, mimo države. Dosedanji načini in organizacijske oblike kolektivitet in družbenosti - integracij, od partnerstva, družine, lokalne skupnosti, regij do nacionalne države se korenito spreminjajo, četudi njihova manifestacija danes še ni povsem očitna. Gledano z dolgoročneje perspektive lahko celo pričakujemo popolno "prenehanje" katere od njih. V splošnem vedno bolj prihaja do izenačevanja in uravnoveženosti med ti. pripisanimi, vnaprej določenimi in pridobljenimi, življen-

skostilskimi identifikacijskimi značilnostmi. Slabijo pripisane oblike pripadnosti temelječe na podobnosti in fizični bližini, kot sta slovenska nacionalna pripadnost in slovenska teritorialna vkoreninjenost. Nastajajo pa še nove organizacijske oblike družbenosti ali pa obstoječe v spremenjeni obliki (ponovno) pridobivajo na pomenu. Z vidika medosebnih odnosov so takšna npr. raznovrstna "komunitarna partnerstva" (Woodward, 1997; Hetherington, 1998). Z vidika družbenoprostorske organiziranosti, ki bo predmet naše razprave v nadaljevanju, so to določena mesta in regije (Hočevar 2000; Le Gales, 2002).

V prvem delu prispevka problematiziram današnjo ambivalentno vlogo (slovenske) nacionalne države v razmerah globalizacije. Izgrajevanje inštitucionalnih okvirov klasične državnosti je še v teku zato prihaja do redundance, saj hkrati, zaradi nadnacionalne integracije že potekajo procesi razgrajevanja in samoukinjanja le teh. Ni izkoriščena priložnost inovativnega strukturiranja inštitucij z nastavki za fleksibilne oblike družbenoprostorskih organiziranj, ki bi bile usklajene s procesi nadnacionalne integracije. V takšnih "postopanjih" anticipiram dodatno oženje, vendar ne tudi popolno izginjanje integrativnega sidriščenja, ki ga za individualne in kolektivne akterje predstavlja slovenska država v prihodnosti.

V drugem delu izpostavim posledice trendov deteritorializacije Slovenije na primeru mest v kontekstu evropske in globalne integracije. Diskutiram o nujnosti vzpostavljanja enakopravne partnerske vloge med nacionalno (državno) in subnacionalnimi (lokalnimi, urbanimi) družbenoprostorskimi ravnmi pri odpiranju navzven za doseganje sinergetskih učinkov. Z vidika družbenoprostorskih sprememb, kot primer sodobnih fluidnih integracijskih sidrišč, ki zamenjujejo nacionalno državo, podrobneje obravnavam vlogo mest in urbanih regij v Evropi. Ob tem pa posebej izpostavljam, da ne gre nujno le za zamenjavo integracijskih sider iz nacionalne na urbano raven. Čeprav smo bili do sedaj navajeni razmišljati v nasprotni smeri, mesta (in njeni akterji) lahko pomembno vplivajo na uveljavljane nadnacionalne veljave držav v katerih so locirana. Kot bom dokazoval, so subnacionalne diferenciacije ter avtonomije nujni pogoj in ne ovira pri (ponovnem) utrjevanju nacionalnosti kot integracijskega središča v globaliziranem svetu.

Individualna integracijska sidra - država - družba - svet

Raven države

V procesu globalizacije nacionalno oz. nacionalna država s teritorialnim načelom družbenosti ne figurira več kot dominantno, temveč je vse bolj le eno od mnogoterih individualiziranih *integracijskih sider*. Integracijska sidra pojmem kot zgostitve, bodisi trajnejših ali bolj spremenljivih interesnih identifikacij v omrežju navezav: socialnih, ekonomskih, kulturnih, političnih, prostorskih in drugih. Okoli teh sider individualni akterji, podobno pa tudi subnacionalne enote (entitete), avtonomno, po lastni presoji, organizirajo in osmišljajo svoja delovanja. To pomeni, da vnaprej določene - pripisane značilnosti, kot sta etnična pripadnost, teritorialna vkoreninjenost ali fizična bližina, za akterja nista nujno več ključni vir ali celo izhodišče njegovega delovanja, povezovanja in oblikovanja njegove "identitete"

matrice". Več kot ima individualni ali kolektivni akter na voljo integracijskih sidrišč, bolj kot so ta interesno in prostorsko (geografsko) razpršena, širši je potencialni razpon njegovih povezovalnih izbir. Istočasno se manjša integrativna vloga inštitucij države, posledično slabi izključujoča nacionalna identifikacijska moč, ozi se nabor monopolnih "storitev" države in slabi verjetnost, da bo nacionalnost s strani akterjev izbrana za primarno ali celo edino sidrišče. Pomembno je, da navezanost ali pripadnost na nacionalno (etnična, prostorska, socialna) ne figurira več kot pripisana odvisnost, temveč kot ena možnih izbir integracijskega sidra. Razločevanje med odvisnostjo, navezanostjo in pripadnostjo, npr. državi, tako postane smiselno. S tem v zvezi parafraziram znameniti, sedaj že več kot tri desetletja star, argument Raymonda Williama (1973), da so nacionalne države v sodobnih razmerah družbenosti premajhne, da bi nadzirale in usmerjale povezovalne procese mest, skupin in posameznikov, obenem pa prevelike, da bi legitimno in učinkovito reprezentirale vso heterogenost družbenih tokov ter identitet akterjev.

Zmanjševanje integrativne vloge inštitucij nacionalne države je v sociološki literaturi tematizirana ter znova in znova empirično preverjana do takšne mere, da ni posebej potrebna navedba virov.¹ Trditev, da nacionalna država predstavlja horizont preko katerega družba ne more potovati je preteklost (Le Gales, 2002). Strukturne spremembe družbe so vedno v manjšem deležu povzročene s spremembami znotraj nacionalne države, zato jih je pogosto mogoče ali celo nujno pojasnjevati na višjih, nadsocijalnih ravneh družbene kompleksnosti (glej Sztompka, 1993; Robertson, 1995). Problematično je postalo utemeljevanje strukturne diferenciacije zgolj v funkciji napredka, razvoja in socialne učinkovitosti družbe. Razumljivo je, da je problematičnost takšnega utemeljevanja še toliko večja, ko gre za nacionalno državo. Ker je bila njena integrativna funkcija že predpostavljena oz. pripisana s teritorialno zamejenostjo nacionalne družbe, je bilo v preteklosti funkcionalno izpostavljanje diferenciacijskih mehanizmov samoumevno. Zato pa je bila bistveno manjša raziskovalna, politična in socialna pozornost namenjena mehanizmu diverzifikacije, zlasti kulturne, saj je bil "vdor od zunaj" zanemarljiv, vplivi pridobljenih - individualiziranih lastnosti kot so npr. različni življenjski stili pa niso šteli kot nosilne strukturne spremenljivke v družbi. Razumljivo je tudi, da je bila posledično tudi problematika integracije raznovrstnosti v večjem delu razumljena bodisi v kontekstu razvoja družbe bodisi kot sorazmerno obrobni družbeni fenomen². Značilen primer je visoka formalna in dejavna zaščita klasičnih etničnih manjšin v slovenski družbi ter hkratna odsotnost prepoznavanja in pripoznavanja večine drugih (npr. seksualnih). Ozko in neinkluzivno razumevanje različnih partikularnosti³, vključno z manjšinjskostjo temelječo zgolj na načelu obmejne teritorialne strnjivosti, je utrjevalo (in še utrjuje) vrednostni sistem odklanjanja vsega kar v slovenski družbi ni (bilo) mogoče zvesti na nacionalno integrativno raven.

¹ Eno celovitejših in uravnoteženih teoretskih utemeljitev podaja Neil J. Smelser (1995).

² Morda je prav to eden od razlogov vedno večjega razkoraka med sociološkim in kulturološkim pristopom oz. med paradigmi funkcionalizma, developmentalizma in kulturalizma (glej Ritzer, 1996).

³ Vzemimo dva izrazita primera, enega na ravni inštitucionaliziranih vrednot in drugega na simbolno-inštitucionalni ravni: referendum o oplajevanju samskih žensk in delovanje enega od vladnih uradov z nazivom Center za odstranjevanje tujcev.

Družbene ravni

Poleg epistemoloških, že dalj časa potekajo etimološke debate o dekonstrukciji kategorije nacionalne družbe in celo o družbi kot pojasnjevalnem prerekvizitu naraščajoče kompleksnih socialnih odnosov, kot so: omrežja, tokovi, interakcije, transakcije ipd. Britanski sociolog John Urry je celo prepričan, da je pojem družbe v smislu praktične uporabnosti in tudi kot hevristično sredstvo vedno manj uporaben, ker vedno manj pove ali pa ga vsak razume po svoje (2000: 5). Podobno meni Immanuel Wallerstein, ki vidi problem v tem, da fludni delež različnih integracij ljudi in kolektivitet narašča, upada pa delež trdnih (1991: 71-73). Lawrence Friedman (1999) in Martin Albrow (1996) pa poudarjata drugo plat iste medalije: zamenjavo vertikalnih s horizontalnimi integracijskimi načeli. Pojmovanje nacionalne družbe, ki je temeljilo na izključujočem in medsebojnem vplivanju teritorialne zamejenosti, hierarhiji družbenoprostorskih entitet, samozadostnosti, politične integritete, pravne regulacije, varnostnega in represivnega nadzora, socialne solidarnosti ter homogene kulturne identitete v razmerah globalizacije, ne vzdrži več presoje v stvarnosti. Značilen primer je povsem zastarelo hierarhično razumevanje (in reguliranje) avtonomije lokalnih ali regionalnih entitet. Te so pogosto celo znotraj družboslovja in ne zgolj v inštitucionalni praksi, dosledno pojmovane v smislu subnacionalnosti, torej le v odnosu na (najvišjo) nacionalno raven, ne pa tudi kot morebitno neposredovano, horizontalno lokalno-globalno razmerje (Hočevar, 2002).

344

Prav tako je pod vprašajem načelo državljanstva. Narašča nasprotje med pravicami in dolžnostmi naraščajoče mobilnega človeka, ki so razumljene vedno bolj univerzalne in družbenimi identitetami, ki so vedno bolj partikularistične (Rose, 1996: 345). Ali sploh še velja, da mora biti vsak človek pripadnik določene (nacionalne) družbe in državljan določene, vsaj ene, države? Kaj je torej tisto, kar bi lahko šteli za osnovna načela združevanja in organiziranosti v prihodnosti? Kako je sploh mogoče integrirati silovito družbeno raznovrstnost? In nenazadnje, kaj sploh še drži družbo skupaj so vprašanja, kjer odgovor nanje še ni jasen in enoznačen. Povsem gotovo pa je, da je nacionalna država manj primeren "kandidat" integracije družbene raznovrstnosti v prihodnosti.

Če proces zmanjševanja integrativne vloge inštitucij nacionalne države osredotočeno opazujemo z vidika hierarhičnih ravni družbene organiziranosti je očitno, da je nacionalno "oblegano" z obeh strani, navzdol in navzgor, če uporabim dramatično oznako Zygmunta Baumana (2002). Navzdol je oblegano z diverzifikacijo in osamosvajanjem subnacionalnih enot, skupin ter posameznikov, navzgor pa z neposredovanimi nadnacionalnimi (fizičnimi in virtualnimi) vplivi ter povezavami istih akterjev preko nacionalnih meja. Enotnost nasprotij procesov osamosvajanja in povezovanja (Mlinar, 1992) ne spodkopava samo vlogo teritorialno zamejene nacionalne države, temveč hierarhični družbeni red nasploh. S tem ko prihaja do sproščanja v smislu teritorialne nevezanosti, se povečuje število, raznovrstnost in moč t.i. "neteritorialnih akterjev" (ibid. 1995).

Slovenska nacionalna družba

Slovenski primer je dodatno zapleten. Oblikovanje inštitucij nacionalne države in posledično vzpostavljanje mehanizmov nacionalne homogenizacije je v razmerah

globalizacijskega razmaha, če pustim ob strani morebitni patriotizem pišočega in izjemne objektivne okoliščine nacionalnega osamosvajanja, v nasprotju s splošnimi dolgoročnimi družbenimi trendi. Izgrajevanje slovenskih inštitucionalnih okvirov klasične državnosti je še v teku zato prihaja do redundance, saj hkrati, zaradi postopkov formalizirane nadnacionalne integracije (vključevanja v EU) že potekajo nekateri procesi deregulacije, dezintegracije in torej vsaj delnega samoukinjanja posamičnih strukturnih ogroditelj državnosti. Slovenska država je torej v kočljivem, skoraj shizofrenem položaju, ko je sama "dvojni agent".

"Vdor" (zunanjih) neteritorialnih akterjev in "pobeg" (notranjih) akterjev k novim (zunanjim) integrativnim sidriščem zaradi poroznosti teritorialnih robov, je nepreklicno v polnem zaletu. Zato je pomembno kompetentno soočanje hkratnega dograjevanja nacionalnih inštitucij z upravljanjem z odprtostjo. Nevgrajevanje inštitucionalnih načel naraščajoče relativizacije dihotomij kot so: notranje/zunanje, naše/tuje, blizu/daleč, dom/tujina, samostojnost/povezanost, ki so bile prej teritorialno osnovane, bi dolgoročno pojemajoče vplivalo na integrativno sidriščnost akterjev v odnosu na slovensko nacionalno državo/družbo. Sicer pa: gledano z vidika neinštitucionalnih akterjev (posameznikov, skupin, združenj ipd.) in inštitucionalnih subnacionalnih ravni (kot so lokalne skupnosti in mesta), se bodo spontani procesi osamosvajanja in povezovanja v vsakem primeru nadaljevali. Vprašanje je le, kam bodo akterji v izbiri integrativnih sidrišč umestili nacionalno.

Če poenostavljeno povzamem: gre za dilemo, kako "zadrego" razreševati po načelu "*pozitive-sum-game*" tako, da bi nacionalni integrativni projekt dograjevali naprej, vendar fleksibilno, v sozvočju s pričakovanji in potrebami vseh vpletenih akterjev, to je posameznikov in skupin ter na ravni subnacionalnih in nadnacionalnih entitet. Ali bolj abstraktno: kako na nacionalni ravni vzpostavljati integracijske mehanizme, ki ne bi bili v nasprotju s trendi k konvergenci individualnega in globalnega, mikro- in makrodružbene sfere ter dejavnosti akterjev in struktur?

Pri nadaljnji pojasnitvi praktičnega razreševanja dileme izhajam iz že opredeljene predpostavke o sodobnih integracijskih sidrih kot spremenljivih interesnih identifikacijah v omrežju navezav okoli katerih akterji avtonomno, po lastni presoji, organizirajo svoja delovanja. Omejil se bom na vidik subnacionalnega osamosvajanja družbenoprostorskih enot.⁴ Če pristanemo na trditev, da je (ali še bo) nacionalno le eno od mnogoterih in enakovrednih sidriščnih izbir, potem je mogoče razmišljati v smeri načrtnega sploščanja do sedaj hierarhično organiziranih družbenoprostorskih ravni v Sloveniji. V inštitucionalno zgradbo bi bilo najprej potrebno vnesti mehanizme izvirne, neposredovane avtonomije subnacionalnih enot in njihovih individualnih akterjev (npr. mest, regij). To bi pomenilo, da višje hierarhične ravni ne bi odredjale dejavnosti nižjih ravni. Ti akterji bi se sicer brez hierarhičnega sosledja in brez posredovanja nacionalne ravni nadnacionalno povezovali, obenem pa bi njihove povezave povratno pozitivno vplivale na vlogo nacionalne družbe (npr. z gospodarskimi vlaganji, kulturno prezentacijo, prepoznavnostjo ipd.). Seveda velja tudi obratno. Takšna inštitucionalna organiziranost ne bi pome-

⁴ Podobna obravna bi bila sicer mogoča tudi na ravni individualnih akterjev. Več o tem glej Hočevar, 2002.

nila le postopno dehierarhizacijo družbenoprostorskih ravni temveč, kar je ključno, njihovo nadnacionalno integrativno zamenljivost.

O svojem razumevanju dehierarhizacije družbenoprostorskih ravni in načelu nadnacionalne integrativne zamenljivosti ravni le teh, zlasti na primeru slovenskih mest diskutiram v nadaljevanju.

Medsebojna zamenljivost integracijskih sidrišč med državo in mesti

Mesta ali regije?

Patrick Le Gales v uvodu svojega najnovejšega dela *Evropska mesta: družbeni konflikti in upravljanje* (2002) ugotavlja, da se mesta do nedavnega v urbanoloških in socioloških obravnavah niso pojavljala kot potencialno "močan kandidat" zamenjave pomena novih oblik družbenoprostorske integracije. Favorizacija regij je v tem kontekstu vsa devetdeseta leta izrazito prevladovala. Osnovni argument, ki naj bi potrjeval primat regij kot najprimernejših družbenoprostorskih integracij, vsaj v Evropi, je bil kot se izkazuje v zadnjem času, bolj politični kot funkcionalni. Šlo je za euforično sledenje ciljem in (ideološkim) vrednotam integrativnega procesa znotraj Evropske Unije. Regionalizem, bodisi subnacionalni bodisi nadnacionalni, je ves čas politično in akcijsko figuriral kot ključni temelj teritorialne organiziranosti EU. Skepticizem glede vloge mest v prihodnosti pa se je v večini primerov opiral na procese časovno-prostorskega zgoščanja in posledično pričakovano prostorsko (geografsko) dekoncentracijo pod vplivom telekomunikacijskih tehnologij, ki mestom ne bi šli v prid. Pri nekaterih analitikih je bilo zaslediti napovedi o dolgoročnem "koncu mest" ali vsaj bistveno zmanjšani vlogi v kontekstu razpršene in visoko mobilnostno naravnane družbenoprostorske organiziranosti družbe. Toda, kot ugotavlja Le Gales, so, kot se zdi, med drugim prav razlogi napovedovanja konca mest⁵ eni od ključnih lastnosti renesanse mest. Ti razlogi so: zgodovinska in akumulirana vloga prostora komercialne menjave, distinktivna urbana kultura, izvorni fluidni družbeni odnosi in inventivnost tehnik upravljanja (ibid. str. 4).

Sam seznam dopolnjujem s samonavajanjem nekaterih svojih ugotavljanj v preteklosti. Proces postmoderne reurbanizacije niso le bivanjski (demografski), temveč zlasti prizoriščni (kulturno-storitveni). Mesto je vse bolj prizorišče ter začasno integracijsko sidrišče, vse manj pa prebivališče. Poleg nujnih upravljalških in strateškonačrtovalnih prizadevanj opredeljujejo sodobno mesto povsem spremenjeni družbeni trendi, kot je bilo to značilno za obdobje industrijske urbanizacije. Mestni uporabniki so iz različnih geografskih, statusnih, etničnih ozadij. To so bodisi začasni ali občasni prebivalci, obiskovalci, študenti, poslovneži ipd., ki uporabljajo oz. poslovno izrabljajo zasebne ali javne urbane storitvene zmogljivosti. Sodobna mesta zato postajajo vedno bolj mesta 'gostov' in 'obiskovalcev', vse manj pa mesta trajnejših prebivalcev - utrjenih "lokalcev" s stalnim prebivališčem (Martinotti, 1993). V tem okviru preraščajo mesta vse bolj v občasne in tudi vedno

⁵ *Napovedovanja konca mest, ki je v teoriji povezan s konceti tehnološkega determinizma, ne gre zamenjevati z dejanskimi procesi zmanjševanja vloge mestnih središč in zmanjševanja razlike med urbano centralnostjo in periferenostjo (več v Hočevár, 2002).*

bolj internacionalizirane prostorske agregate. Večja kot je mobilnost, manjša je razlika med tujci in domačini ter med obiskovalci in prebivalci. Bistvena razlika med klasičnimi in postmodernimi push-pull dejavniki prostorskih izbir posameznikov ali skupin je ta, da koncentrirana dostopna raznovrstnost v prostoru ni več nujno opredeljujoč, temveč selekcijski dejavnik. Mesto preprosto ni več nujnost temveč izbira vsakega posameznika ali določene kolektivitete. Partikularnost in identiteta mest temelji na proizvajanju razlik. Pri tem se zmanjšuje pomen klasičnih funkcionalnih meril in povečuje pomen estetskih, tj. simbolnosti in vizualnosti. (Hočevár, 2000).

Odsotnost razlogov, zlasti tistega o inventivnosti tehnik upravljanja z mestom, ki jih navaja Le Gales ponazarjam v nadaljevanju na slovenskem primeru.

Ljubljana - država

Zgleden, vendar "zarodno" močno pomanjkljiv je primer v smeri morebitne zamenljivosti oz. sploščanja teritorialnih ravni in s tem zagotavljanja integracijskega sidra s strani akterjev je predlog pravne ureditve mesta Ljubljane v odnosu na državo iz leta 1994. Predlog je bil od takrat večkrat doplnjevan in zavrnjen ter je še vedno v parlamentarni proceduri. Ta predlog nedvomno v svojem bistvu izhaja iz neznosne vsakodnevne zadrege dejavnega odnosa med državo in mestom Ljubljana. Mestna uprava se namreč ves čas pritožuje, da državo "servisira" brez ustreznih nadomestil. Tudi če pustimo ob strani morebitno problematično in neartikulirano držo Mestne uprave je očitno, da se vlogi in aspiracije države ter mesta Ljubljane na več področjih prekrivata, zlasti, ko gre za pritegovanje nadnacionalne prizoriščne lokalizacije aktivnosti⁶ ali za (omrežne) povezave izven nacionalnih meja. Med državo in mestom Ljubljana se zato nujno ob prekrivanju vloge in aspiracij povečujejo tudi različne oblike in načini tekmovalnosti, kar ju v kontekstu nadnacionalnega povezovanja potencialno uvršča na enako hierarhično raven. Tudi z vidika izbire integrativnega sidra s strani akterjev, ju potencialno postavlja na isto raven. Pomanjkljivost pri razumevanju vzročnosti izvora zaradi česar je zamegljen tudi motiv te zakonske ureditve, pa je za obe kolektivni akterki, mesto in državo, manj očitna od prekrivanja njunih vlog v praksi. Obe svoji vlogi razume ta na klasičen (predglobalizacijski) način, prekrivanje vlog pa posledično razume ta kot konflikt.

Predvidena pravna dikcija predloga se glasi: *Zakon o glavnem mestu RS, "s katerim je Vlada RS opredelila položaj mesta Ljubljane kot mestne občine, določila funkcije glavnega mesta države, pravice in obveznosti mestne občine pri urejanju lokalnih javnih zadev na območju glavnega mesta ter obmestnih občinah"*. Leta 2000 sta dva poslanca Državnega zbora nazadnje priglasila dopolnjeno predlagateljstvo predloga. Predlog zakonske ureditve gre razumeti kot edinstveni statusni privilegij in zagotavljanje najvišjega hierarhičnega položaja med slovenskimi mesti s strani nacionalne države saj gre, kot je med drugim naveeno v obrazložitvi za "*enega od simbolov državnosti*". S takšno dikcijo načelno soglašata tudi mesto Ljubljana, čeprav, gledano v luči koncepta osamosvajanja in povezovanja oz. zago-

⁶ O konceptualizaciji nadnacionalne urbane prizoriščnosti in razčlenitve koncepta na primeru mesta Ljubljana glej v Hočevár, 2000.

tavljanja integracijskega sidrišča, v resnici sploh ne gre za privilegij, temveč z mestne strani prej obratno, za podrejanje državi "z odpustki". Gre torej za tipični primer, ko status glavnega mesta nacionalne države vnaprej predpostavlja selektivno in regulirano nadnacionalno vpetost. Odvisnost od države mestu Ljubljana sicer zagotavlja nekatere klasično-formalne vzvode uveljavljanja višjega nadnacionalnega položaja (poleg klasične avtonomne vloge) vendar s hkratnim omejevanjem pospeševanja dejanske avtonomizacije⁷. Predpostavka v predlagani pravni ureditvi sugerira, da mesto z navedenimi dejavnostmi simbolno in funkcijsko "servisira" državo in da ji tako koristi pri nadnacionalnem uveljavljanju, ne pa tudi obratno.

Primer kaže na zelo klasično in v globalizacijskih razmerah v izhodišču napačno zastavljeno strategijo upravljanja z mestom in posledično "nizke rasti" osamosvajanja ter povezovanja mesta Ljubljane. Z vidika države pa primer nakazuje, nepripravljenost, da bi ta v inštitucionalno zgradbo samoiniciativno vnašala mehanizme izvirne, neposredovane avtonomije subnacionalnih enot, brez odrejanja njihovih dejavnosti. Nujen bi torej bil prehod iz rigidnega institucionaliziranega upravljanja s prostorskim redom k fleksibilno odzivnemu prostorskemu podjetništvu. Mesto Ljubljana bi moralo biti vse bolj podobno velikemu razvejanemu podjetju z načeli meritokracije v njenem delovanju, manj pa toge spolitizirane birokratske organiziranosti, kjer se kadruje po načelu rotacij in senioritet.

Ljubljanski primer bi lahko dopolnil še s kratko ponazoritvijo "napačnih" strategij v smislu želje po uveljavljanju avtonomije in večje teritorialne uravnoveženosti tudi v drugih slovenskih mestih. Toda v vseh primerih naletimo na isto, ključno pomanjkljivost. Razmisleki o sploščanju teritorialnih hierarhičnih ravni se pri samih akterjih (mestih) ustavijo na mejah nacionalne države. Razmisleki v smeri medsebojne zamenljivosti - enakovrednosti teritorialnih ravni pa so uperjeni izključno v Ljubljano (na mesto in državo). Tako npr. Mariborčani, Celjani ali Novomeščani, ko si prizadevajo za lociranje določenih državnih inštitucij v njihovih mestih, vztrajno razmišljajo v klasičnih okvirih znotrajnacionalne decentralizacije upravljanja in dehierarhizacije teritorialnih ravni. Zakaj ne bi pogledovali "preko plota" in skušali z uveljavljanjem nadnacionalne prizoriščnosti in pritegnitve lociranja katere od inštitucij ali organizacij izven Slovenije in tako tekmovali z Ljubljano ali Gradzom?

Nauk, ki ga je mogoče povleči iz izkušenj evropskih mest, ki s strategijami mrežnega povezovanja tvorijo različne nadnacionalne alianse in tako uhajajo hierarhični teritorialni ureditvi nacionalnih držav, je naslednji: Osnovno je sodobno razumevanje avtonomnosti. Šele nato je mogoče njeno uveljavljanje. Osamosvajanje mest iz hierarhičnega sosledja teritorialnih ravni znotraj države je v razmerah globalizacije pogojeno v večini s strategijami povezovanja preko nacionalnih meja, čeprav ne izključno. Mesta in druge subnacionalne (lokalne ali regionalne) entitete se selektivno povezujejo tudi znotraj posameznih držav v različnih kombinacijah, tako da s skupnimi nastopi izboljšujejo svoj položaj v omrežjih tekmujočih mest. Izhodiščni strateški cilj povezovanja, ki vključuje kombinacije

⁷ To je pokazala empirična primerjava v vzorcu 42 evropskih mest. Odvisnost od države pa, v smislu sodobnih motivacijskih dejavnikov izključuje druge, za dolgoročneje usmerjenost razvoja mesta bolj pomembne avtonomno uveljavljane lastnosti mesta (Hočevar 2000).

tekmovalnosti in sodelovanja med mesti je usmerjen k pridobivanju možnosti *enakega dostopa* do udeležbe pri *cirkulaciji ter lokalizaciji* v evropskih in globalnih tokovih. Strateška odlika posameznega mesta se kaže najprej v sposobnosti selekcije dejavnosti, s katerimi se želi mesto vključevati v tokove in nato v selekciji povezovalnih partnerjev - mest, s katerimi se skupaj poteguje za položaj vozlišča v določenem omrežju.

Visoka stopnja dosežene avtonomije znotraj nacionalne države je najpogosteje druga plat iste medalje. Mesta z nizko stopnjo avtonomnosti so praviloma povezana le na osnovi neposredne bližine, v manjšem obsegu pa preko meje nacionalne države. Mreženje kot strateško načelo aktivnega upravljanja mest z globalnimi tokovi in poseganja vanje predpostavlja spremembe v prostorski organiziranosti in upravljanja s "prostorskim redom" mesta. Nujen je prehod iz rigidnega institucionaliziranega upravljanja s prostorskim redom k fleksibilno odzivnemu prostorskemu podjetništvu. Povečuje se namreč število mest, ki na osnovi specifičnih strategij in nato dejanskega uveljavljanja posamičnih, predvsem *specializiranih privlačnosti* na različne načine in na različnih ravneh bolj "pritegnejo nadnacionalno pozornost". Tovrstne strategije so plod korenitih sprememb v načelih *upravljanja z urbanostjo*.

Fleksibilnost avtonomije in integracije: nizozemski primer

Kot primer medsebojno povezanih mehanizmov uveljavljanja integrativnih sider s postopnim sploščanjem hierarhij družbenoprostorskih ravni znotraj nacionalne države in približevanju načelom zamenljivost različnih teritorialnih ravni navajam skupino zahodnih nizozemskih mest - regije Randstad⁸. Mesta Amsterdam, Rotterdam, Haag in Utrecht tvorijo funkcionalno urbano regijo z visoko stopnjo generaliziranega nadnacionalnega vpliva, vendar le, kadar so obravnavana skupaj, kot aglomeracija oz. regija. V kontekstu regionalne integriranosti, kjer prevladuje predvsem dejavnik "ekonomije velikosti", bi to območje že zasedlo podobno visok nadnacionalni (globalni) položaj, kot ga imata mesti Pariz in London (Parkinson et al., 1992, Friedmann, 1995). Ob tem pa ima vsako posamično mesto v aglomeraciji poleg skupnih transakcijskih tudi vedno bolj jasno izražene samostojne oz. ločene⁹ prizoriščne ambicije. Vsa štiri mesta na tem območju tekmujejo med sabo za čim večjo prepoznavnost navzven, t.j. za specifično lokalizacijo globalnosti. Vsa štiri mesta, posebej izstopa Utrecht, skušajo z vključevanjem v različno geografsko oddaljena omrežja vzpostaviti "aliantsna razmerja" in tako tekmovati z območjem Randstad, čeprav so sicer sama njen sestavni del. Hkrati takšna razmerja vzpostavljajo še Rotterdam, Haag in Utrecht proti Amsterdamu (van den Berg et al., 1999). Te ambicije so navidezno konfliktno težnjamo območja Randstad kot tudi s posebno prizoriščno vlogo, ki jo ima Amsterdam za Nizozemsko. Amsterdam pa je še dominantni globalni reprezentant prizoriščne vloge celotne aglomeracije.

Navedeni primer nizozemske regije Randstad in mest, ki so vanjo vključene nakazuje vso kompleksnost dinamike sodobnih trendov večravske družbeno-

⁸ V kontekst prepletanja osamosvajanja in nadnacionalne integracije regij sodi tudi primer Baltskih mest, ki je podobno kot ta, pritegnil precejšnjo pozornost raziskovalcev (glej v Hočevar, 2000).

⁹ V smislu razločljivosti in drugačnih "vržnih" prijemov z drugimi mesti na območju Randstad.

prostorske organiziranosti. In sicer: a) hkratno tekmovalnost posamičnih mest med sabo, b) znotrajnacionalno regionalno povezanost med njimi, c) nadnacionalne povezave vsakega mesta posamično, d) nadnacionalnega regionalnega nastopanja visoko avtonomnostjo lokalne, e) skupno nastopanje treh, proti enemu mestu (Amsterdamu) in f) skupno nastopanje v odnosu do države. Ta primer omogoča solidno sociološko pojasnitev prežemanja procesov globalne integracije in lokalne avtonomnosti mest znotraj nacionalne države. Obravnavana mesta imajo na voljo več integracijskih sidrišč, zato je sorazmerno širok potencialni razpon njihovih povezovalnih izbir in manjša odvisnost od inštitucij države.

Sklep

Uvodni, šaljivo avtobiografski del prispevka je imel, kljub morebitno dozdevni neskladnosti z nadaljnjim besedilom, namen ilustriranja izbire integracijskega sidra običajnega individualnega akterja, delujočega v polju znanosti. Z gloslo o trikotniškem razmerju med Njim (posameznikom), Njo (nacionalni družbi) in Globalizacijo (muzo in povzročiteljico zadreg) sem skušal zaostri "zgodbo" o aktualnih integracijskih mehanizmih. V drugem, bolj konceptualnem razdelku sem skušal analitično pojasniti posledice novejših družbenih trendov deteritorializacije. Ugotavljal sem, da v procesu globalizacije nacionalno (državno) načelo družbene integracije ni več dominantno, temveč je zgolj eno od mnogoterih individualiziranih integracijskih sider. Integracijska sidra pa sem opredelil kot zgostitve trajnejših ali spremenljivih interesnih identifikacij v omrežju raznovrstnih navezav. Z zmanjševanjem integrativne vloge nacionalne države, prepustnosti njihovih teritorialnih meja in ob manjšanju nadzorne vloge njihovih centralnih institucij v procesih nadnacionalnega povezovanja (evropeizacije, globalizacije), se povečujejo neskladja med zastarelo teritorialno strukturo in novimi oblikami omrežnih družbeno-prostorskih organiziranosti posameznikov in skupin. Iz teh opažanj sem izvedel naslednjo trditev: Več kot ima individualni ali kolektivni akter na voljo integracijskih sidrišč, bolj kot so ta interesno in prostorsko (geografsko) razpršena, širši je potencialni razpon njegovih povezovalnih izbir.

Pri krajši obravnavi slovenske situacije sem izpostavil redundantnost hkratnega izgrajevanja inštitucionalnih okvirov klasične državnosti in postopkov formalizirane nadnacionalne integracije. V tem kontekstu sem diskutiral o možnostih razreševanja dileme o potencialno možnem integrativnem projektu dograjevanja nacionalnih inštitucij, ki naj bo fleksibilno in v sozvočju s potrebami vseh vpletenih akterjev: posameznikov in skupin ter subnacionalnih in nadnacionalnih entitet.

V drugem delu prispevka sem obravnaval problem nereflaktivnega pristopa k medsebojno povezanima procesoma nadnacionalnega povezovanja in subnacionalnega osamosvajanja na ravni mest v Sloveniji, zlasti mesta Ljubljane v odnosu na inštitucije nacionalne države. Ljubljansko prakso sem soočil z zglednim primerom skupine nizozemskih mest, ki s ciljem čim višjega dosega nadnacionalne integracije delujejo povezano, v primerih zagotavljanja avtonomije pa ločeno - samostojno. Ljubljanski primer kaže, na v izhodišču napačno zastavljeno strategijo

upravljanja z mestom in na neusrezno artikulacijo osamosvajanja v odnosu na nacionalno državo ter na umanjkanje mehanizmov nadnacionalnega povezovanja. Z zornega kota države pa primer nakazuje, nepripravljenost, da bi ta v inštitucionalno zgradbo samoiniciativno vnašala mehanizme izvorne, neposredovane avtonomije subnacionalnih enot, brez odrejanja njihovih dejavnosti.

LITERATURA

- Albrow, M. (1996): *The Global Age: state and society beyond modernity*. Oxford, Polity Press.
- Bauman, S. (2002): *Society under the siege*. Oxford, Polity Press.
- Berg van den, L., Braun, E., Winden, van, W. (1999): *Growth clusters in European metropolitan cities: a new perspective*. Erasmus University Rotterdam, EURICUR.
- Borja, J. (1996): *Le Monde de villes ou les villes hors de monde*. Paris, Transfersales. California Press, Berkley.
- Cresswell, T. (1997): *Imagining the nomad: mobility and the postmodern primitive*. V Benko, Strohmayer (ur.): *Space and social theory - Interpreting modernity and postmodernity*, Oxford, Blackwell, str. 360-383.
- Friedman, L. M. (1999): *The Horizontal society*. Yale Univ. Press, New Haven
- Gales, Le, P. (2002): *European Cities; Social Conflicts and Governance*. Oxford University Press, Oxford
- Hetherington, K. (1998): *Expressions of identity: Space, performance, politics*. London, Sage Publications.
- Hočevar, M. (2000): *Novi urbani trendi: prizorišča v mestih - omrežja med mesti*. Ljubljana, Znanstvena knjižnica FDV
- Hočevar, M. (2002): *Urban locales and global networks: the case of Coastal city of Koper*. V *Glocal localities*: M. Hočevar, F. Trček (ur.) Salzburg, Kult
- Martinotti, G. (1993): *Nuova morfologia sociale della città*. Bologna, Il Mulino.
- Mlinar, Z. (ur.) (1992): *Globalization and territorial identities*. Aldershot, Avebury.
- Mlinar, Z. (1994): *Individuacija in globalizacija v prostoru*, Ljubljana. Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Parkinson, M. Harding, A. (1995): *European cities toward 2000, entrepreneurialism, competition and social exclusion*. v Rhodes (ur.) *The regions and the new Europe. Patterns in core and periphery development*, Manchester: Manchester University Press, str. 53-78.
- Ritzer, G. (1996): *Sociological theory* (četrti izdaja). New York, McGraw-Hill.
- Robertson, R. (1995): *Glocalization: time-space and homogeneity-heterogeneity*. V *Global modernities*, Featherstone et al. (ur.). London, Sage publications, str. 25-45.
- Rose, N. (1996): *Refiguring the territory of government*. *Economy and Society*, str. 25: 327-56
- Smelser, N. J. (1997): *Problematics of Sociology; The Georg Simmel lectures, 1995*, Berkley, University of California Press
- Sztompka, P. (1993): *The Sociology of Social Change*, Oxford, Blackwell.
- Urry, J. (2000): *Sociology beyond Societies*, London, Routledge.
- Vartiainen, P. (1997): *Urban Networking as a learning process: an exploratory framework for transborder cooperation in the Baltic Sea Region*. V U. Graute (ur.), *Sustainable Regional Development for Central and Eastern Europe*. Springer, Berlin.
- Williams, R. (1973): *The country and the city*, London. Chatto & Windus
- Woodward, K. (ur.) (1997): *Identity and difference*. London, Sage.